

Investigating the Challenges of Teaching Elementary School Social Studies in Cyberspace

Katayoon Hamidizadeh^{*1}, Fatemeh Amirian²

¹ Farhangiyan university

² Undergraduate student, Arak Farhangian University

Corresponding author: k_hamidizadeh@sbu.ac.ir

Received:
2021/05/12

Accepted:
2021/10/05

Published:
2021/10/05

Abstract

Background and Objectives: The purpose of this study is to investigate the challenges of e-learning in social studies in elementary school. For this purpose, qualitative study and phenomenological method of description have been used.

Methods: Data were collected through semi-organized interviews and purposive sampling. The study became saturated after interviewing 30 teachers in Markazi province.

Findings: In-depth analysis of the interviews led to the identification and categorization of 11 educational challenges, including: reduction of students 'group activities, lack of teachers' time to teach social studies, reduction of attention to ethical, social and legal issues, increase of negative emotions caused by quarantine. Decreased quality of assessment, lack of media literacy of teachers in teaching social studies, unattractive educational content for students, diminishing importance of social studies lessons, parental interventions, slow internet speed, heavy costs of buying internet packages.

Conclusion: In addition to the main topics that addressed the challenges of teaching social studies in cyberspace and the answers to the main research question, some other topics emerged from the interviews that pointed to the opportunities for teaching social studies in cyberspace. Includes: increasing the speed of information transfer, students 'interest in participating in teaching social studies, increasing students' media literacy, achieving social goals outside the textbook.

KEYWORDS: Virtual Education, Social Studies, SHAD Network, Elementary School

مقاله پژوهشی

بررسی چالش های تدریس مطالعات اجتماعی دوره ی ابتدایی در فضای مجازی

کتایون حمیدی زاده^{۱*}، فاطمه امیریان

^۱ گروه آموزشی علوم تربیتی، دانشگاه فرهنگیان اراک

^۲ دانشجوی کارشناسی آموزش ابتدایی دانشگاه فرهنگیان اراک

*نویسنده مسئول: k_hamidizadeh@sbu.ac.ir

دریافت:	پذیرش:	انتشار:
۱۴۰۰/۲/۲۲	۱۴۰۰/۷/۱۳	۱۴۰۰/۷/۱۳

Doi: 10.22034/cjppj.2021.13627

چکیده

پیشینه و اهداف: این پژوهش با هدف تحلیل ادراک معلمان ابتدایی در خصوص فرصت ها و چالش های تدریس مطالعات اجتماعی در شبکه آموزشی دانش آموزان (شاد) صورت گرفت. در این پژوهش از روش مطالعه ی کیفی، از نوع پدیدار شناسی توصیفی استفاده شده است.

روش ها: روش گرد آوری داده ها از طرق مصاحبه نیمه سازمان یافته صورت گرفت. مطالعه پس از مصاحبه با ۳۰ نفر از معلمان استان مرکزی به حد اشباع رسید.

یافته ها: تحلیل عمیق مصاحبه های صورت گرفته موجب شناسایی و دسته بندی ۱۱ چالش آموزشی شد که شامل: کاهش فعالیت های گروهی دانش آموزان، کمبود زمان معلمان برای تدریس مطالعات اجتماعی، کاهش توجه به مسائل اخلاقی، اجتماعی و قوانین، افزایش هیجانات منفی ناشی از قرنطینه، افت کیفیت ارزشیابی، نقصان سواد رسانه ای معلمان در تدریس مطالعات اجتماعی، عدم جذابیت محتوای آموزشی برای دانش آموزان، کاهش اهمیت درس مطالعات اجتماعی، دخالت های والدین، کند بودن سرعت اینترنت، هزینه های سنگین خرید بسته اینترنتی.

نتیجه گیری: علاوه بر مضامین اصلی که چالش های آموزش مطالعات اجتماعی در فضای مجازی را مطرح می کردند و پیرامون پاسخ به سوال اصلی پژوهش بدست آمدند، برخی مضامین دیگری از میان مصاحبه ها حاصل شد که به فرصت های آموزش مطالعات اجتماعی در فضای مجازی اشاره می کرد، شامل: افزایش سرعت انتقال اطلاعات، علاقه مندی دانش آموزان به مشارکت در تدریس مطالعات اجتماعی، افزایش سواد رسانه ای دانش آموزان، تحقق اهداف اجتماعی خارج از کتاب درسی، خلاقیت در تدریس.

کلمات کلیدی: آموزش مجازی، مطالعات اجتماعی، شبکه شاد، دوره ی ابتدایی

مقدمه

مدرسه یک نهاد اجتماعی است که در تکوین شخصیت اجتماعی دانش آموزان نقش کلیدی دارد. دانش آموزان، آموزه های شهروندی، رقابت و همکاری و ایفای نقش های اجتماعی و آداب معاشرت با دیگران و راه و رسم زندگی را در مدرسه فرا می گیرند. به بیان دیگر مدرسه با آموزش های رسمی و غیر رسمی خود دانش آموزان را برای ایفای نقش شهروندی و ورود به زندگی اجتماعی، سیاسی، اقتصادی و فرهنگی آماده می کند (فرونی شره جینی و همکاران، ۱۳۹۵) در نظام آموزشی کشور ما نیز تلاش شده است از طریق طراحی برنامه های درسی متفاوت این مهم محقق گردد. از جمله دروسی که به طور مستقیم به آموزش های اجتماعی می پردازد، درس مطالعات اجتماعی است که به منظور تربیت انسان هایی آگاه، مسئولیت پذیر، حساس به مسائل جامعه و غیره سازماندهی شده است. درس مطالعات اجتماعی دوره ی ابتدایی پایه ی شناخت فراگیران از مسائل اجتماعی و مفاهیم شهروندی نظیر مشارکت، قانون گرایی، همدلی و مسئولیت پذیری است. دوره ی ابتدایی به دلیل خصوصیات خاص دانش آموزان در این مقطع از مهم ترین دوره های رشد و تحول دانش آموزان محسوب می شود. خصوصیات نظیر خصوصیات اجتماعی که مستقیماً با کتاب مطالعات اجتماعی عجین است. کودکان در این دوره به دنبال برقراری دوستی های صمیمانه و نزدیک هستند (کار، هوران و الکسیو،^۱ ۲۰۲۰). میل به رقابت با دیگران و دعواهای کلامی بینشان افزایش پیدا می کند (شلدون و اپستین،^۲ ۲۰۰۲). در این سن، خوب بودن به معنی اطاعت از قوانین بزرگترهاست (هانین و نیو ونهون،^۳ ۲۰۱۹). همچنین خودمدراری که در این سن بروز پیدا می کند مانع از آن می شود که کودک دیدگاه های متفاوت دیگران را بفهمد (کار، هوران و الکسیو، ۲۰۲۰). دانش آموزان در دوره ی ابتدایی بیشتر از سایر دوره ها در تلاشند که معلمشان را خشنود کنند و از اینکه از سوی او مسئولیتی به آن ها سپرده شود لذت می برند (محمدی و همکاران، ۱۳۹۹)؛ اما نکته حائز اهمیت این است که از جمله پیش فرض های تدریس این درس در جهت تحقق اهداف ذکر شده، این است که تعامل و همکاری و حضور در اجتماعات مختلف برای دانش آموزان فراهم شود. این در حالی است که با شیوع ویروس کرونا که از اواسط دسامبر ۲۰۲۰ شروع شد و به تدریج تمام کشورهای دنیا را درگیر خود کرد؛ تعامل و حضور در اجتماعات جهت حفظ سلامت افراد جامعه امکان پذیر نمی باشد. در پی بحران بیماری کرونا مدارس در کشور ما از هفته اول اسفند ماه ۱۳۹۸ تعطیل شد؛ اما سیاست های نظام آموزشی تاکید بر این داشت که «یادگیری تعطیل نیست». به همین منظور، آموزش های مجازی دانش آموزان، تحت شبکه آموزشی دانش آموزان (شاد) طراحی و اجرا شد. ساختار شبکه آموزشی شاد همانند ساختار مدرسه واقعی است؛ یعنی دانش آموزان وارد کلاس مجازی می شوند و معلم در همان زمان مطابق با برنامه کلاسی که مدیر مدرسه ارائه می دهد، حضور دارد و فرایند یاددهی- یادگیری را دنبال می کند (عباسی، حجازی، حکیم زاده، ۱۳۹۹). محتوای اصلی آموزش در شاد (شبکه آموزشی دانش آموزان) تدریس کتاب درسی توسط معلم است. با این همه معلم، در انتخاب محتوای مناسب در کنار محتوای کتاب های درسی آزاد است.

¹ Carr & Horan & Alexeev

² Sheldon & Epstein

³ Hanin & Nieuwenhoven

آموزش در فضای مجازی و شبکه شاد چالش های زیادی را برای معلمان ایجاد کرده است. از جمله، زیرساخت های فنی ضعیف و سرعت پایین شاد که امر یادگیری و آموزش را با اختلال مواجه کرده است. عدم دسترسی برخی از دانش آموزان مناطق محروم به گوشی همراه نیز استفاده از آموزش فضای مجازی را محدود ساخته است (کیان، ۱۳۹۳). علی رغم پیامدهای مثبت و منفی که به صورت پراکنده در برخی نشریات پیرامون آموزش مجازی به خصوص شبکه آموزشی شاد مطرح شده است، اما متاسفانه مطالعات علمی مدونی در این زمینه صورت نگرفته است. نکته ی دیگر که اساس این پژوهش را بنا نهاد؛ تفاوت و ویژگی های آموزشی تدریس هر کتاب درسی به صورت جداگانه است. علاوه بر چالش هایی که برای آموزش مجازی مطرح است، این سوال ویژه نیز مطرح است که آموزش مجازی دروس مختلف چه چالش هایی را به همراه دارد؟ با بررسی چالش های آموزش مجازی در دروس گوناگون علاوه بر اینکه پیامدهای مثبت و منفی آموزش مجازی شناسایی می شود، می توان راهکارهای مناسبی جهت کمک به معلمان در تدریس و آموزش دروس گوناگون ارائه کرد. در این پژوهش با توجه به اهداف مهم و شرایط خاص درس مطالعات اجتماعی، به بررسی چالش های تدریس این کتاب در فضای مجازی پرداخته شده است.

روش شناسی تحقیق

روش تحقیق

این پژوهش مطالعه ای کیفی و از نوع پدیدار شناسی توصیفی است. روش پدیدار شناسی توصیفی بر ساختار تجربه توجه می کند و پدیده را آزاد از پیش فرض های تایید نشده مورد بررسی قرار می دهد (حمیدی زاده، ۱۳۹۶). در این پژوهش از الگوی هفت مرحله ای کلایزی^۱ (۱۹۸۷) به شرح زیر استفاده شده است:

۱. خواندن دقیق توصیف های مشارکت کنندگان.
۲. استخراج عبارت های مهم مرتبط با موضوع.
۳. مفهوم بخشی به عبارت ها
۴. مرتب سازی توصیف ها در دسته های خاص
۵. تبدیل نظرات به توصیف های جامع و کامل
۶. تبدیل توصیف ها به یک توصیف مختصر
۷. معتبرسازی نهایی

جامعه آماری و نمونه

شرکت کنندگان در این پژوهش با توجه به هدف مطالعه براساس نمونه گیری هدفمند و با مشخصات زیر انتخاب شدند: معلمان دوره ی ابتدایی در پایه های تحصیلی چهارم، پنجم و ششم در مدارس دولتی استان مرکزی بودند، به صورت پیمانی و یا رسمی با آموزش و پرورش همکاری می کردند، فرایند آموزش را از طریق

¹ Colaizzi

شبکه آموزشی دانش آموزی (شاد) انجام می دادند. اطلاعات این پژوهش از طریق مصاحبه نیمه سازمان یافته با ۳۰ نفر به حد اشباع رسید. مشخصات شرکت کنندگان بدین قرار است:

جدول شماره ۱. مشخصات شرکت کنندگان

جنسیت			سابقه ی تدریس				مدرک تحصیلی	
زن	مرد	۱-۵	۵-۱۰	۱۰ به بالا	کارشناسی	کارشناسی ارشد	دکتری	
۱۷ نفر	۱۳ نفر	۲۲ نفر	۳ نفر	۵ نفر	۷ نفر	۲۱ نفر	۲ نفر	

فرایند اجرای پژوهش

سوالات اصلی پژوهش از پیش طراحی شده و همچنین در حین مصاحبه به توجه به نوع پاسخ مشارکت کنندگان سوالات جدید مطرح شد. به دلیل شرایط بحرانی بیماری کرونا، مصاحبه ها به صورت تلفنی انجام شد. مصاحبه با هر معلم ضبط و سپس به صورت مکتوب نوشته می شد. مدت هر مصاحبه از ۳۰ دقیقه تا ۴۵ دقیقه متغیر بود. پس از اتمام هر مصاحبه، متن نوشته شده به مشارکت کنندگان داده شد تا قابلیت اعتماد داده ها تعیین گردد. علاوه بر مشارکت کنندگان، متن مصاحبه ها در اختیار متخصصین دیگری قرار داده شد و پایایی مفاهیم استخراج شده مورد بررسی قرار گرفت.

ابزار پژوهش و نحوه تحلیل های آماری

جهت جمع آوری داده ها از مصاحبه نیمه سازمان یافته استفاده شده؛ بدین صورت که پس از ارائه توضیحات لازم برای افراد و اطمینان دادن از محفوظ ماندن نام، زمان انجام مصاحبه با هر فرد به صورت توافقی مشخص گردید.

نتایج و یافته ها

با توجه به سوالاتی اصلی مصاحبه و پاسخ های جمع آوری شده از معلمان، اهم مضامین بدست آمده بر چالش های آموزش مجازی مطالعات اجتماعی اشاره داشتند. این چالش ها شامل: کاهش فعالیت های گروهی دانش آموزان، کمبود زمان معلمان برای تدریس مطالعات اجتماعی، کاهش توجه به مسائل اخلاقی، اجتماعی و قوانین، افزایش هیجانات منفی ناشی از قرنطینه، افت کیفیت ارزشیابی، نقصان سواد رسانه ای معلمان در تدریس مطالعات اجتماعی، عدم جذابیت محتوای آموزشی برای دانش آموزان، کاهش اهمیت درس مطالعات اجتماعی، دخالت های والدین، کند بودن سرعت اینترنت، هزینه های سنگین خرید بسته اینترنتی. علاوه بر مضامین اصلی که چالش های آموزش مطالعات اجتماعی در فضای مجازی را مطرح می کردند و پیرامون پاسخ به سوال اصلی پژوهش بدست آمدند، برخی مضامین دیگری از میان مصاحبه ها حاصل شد که به فرصت های آموزش مطالعات اجتماعی در فضای مجازی اشاره می کرد، شامل: افزایش سرعت انتقال اطلاعات، علاقه مندی دانش آموزان برای مشارکت در تدریس مطالعات اجتماعی، افزایش سواد رسانه ای دانش آموزان، تحقق اهداف

اجتماعی خارج از کتاب درسی. در ادامه هر یک از چالش ها و فرصت های برشمرده، مورد بررسی قرار گرفته است.

۱. کاهش فعالیت های گروهی دانش آموزان

اولین و مهم ترین چالشی که تمامی معلمان به آن اذعان داشتند، کاهش فعالیت های گروهی دانش آموزان بود. کد ۹ می گوید: «اکثر فعالیت های درس مطالعات، فعالیت های گروهیه. ما در کتاب فعالیت هایی داریم که معلم باید با دانش آموز به پارک بره، یا فعالیت هایی که هدفش اینه که بچه ها احترام به نظرات همدیگه رو یاد بگیرن اما چون الان شرایط دوره جمیع شدن نیست، بعضی از فعالیت های گروهی کتاب یا امکان انجام دادنش وجود نداره و یا اینکه مجبوریم تغییرش بدیم و متناسب با کلاس مجازی بکنیم. من سعی می کنم اون مفهوم رو آموزش بدم و بعد به بچه ها تکلیف میدم که جبران کار گروهی بشه». کد ۱: «اصلا کار گروهی در کتاب اجتماعی برای اینه که بچه ها همکاری کردن با همدیگه رو یاد بگیرند، من با اینکه بچه ها رو گروه بندی می کنم و ازشون می خوام تو گروه هاشون فعالیت مورد نظر انجام بدن اما باز مجبورم از بچه ها بخوام بعضی از فعالیت های گروهی رو تک نفره انجام بدن». کد ۲۸ می گوید: «خیلی پیش می آمد بعضی از بچه ها میان پی وی من می گن خانم همکاری نمی کنند یا ... بهرحال مشخص میشد به لحاظ فعالیت های اجتماعی یک سری از بچه ها ضعیف تر هستند... من هم چون زمان کمتری دارم به ناچار از کنار بعضی از فعالیت های گروهی میگذرم و حذفشون می کنم.»

۲. کمبود زمان معلمان برای تدریس مطالعات اجتماعی

اکثریت معلمان (۲۰ نفر) به کمبود زمان برای تدریس درس مطالعات اجتماعی اشاره داشتند. کد ۱۰ می گوید: «فرصت گفتگو در مجازی به صورتی که در حضوری هست وجود ندارد و شاید بچه ها نتوانند خیلی راحت نظرشان را بگویند. نه اینکه نتوانند، ما مثلا می توانیم دو ساعت هم حرف بزنیم ولی وقتی کلاس ما دو ساعت و نیم در روز است و من باید ۳۵ دقیقه نهایتا ۴۰ دقیقه برای یک درس بگذارم خب نمی توانم ۴۰ دقیقه صبر کنم و پس گوش کنم و پس بدم همه ی اینها تایم می برد. بنظر من این بحث و گفتگو در درس مطالعات خیلی خوب نیست.»

کد ۷ بیان می کند: «درس مطالعات درس زمانبری هست. در کلاس حضوری وقت داشتیم با بچه ها صحبت کنیم حتی زنگ های تفریح صحبت هامون ادامه داشت؛ اما الان فقط می رسم محتوای کتاب رو بگم. زمان گفتگو نداریم و چون سلامت بچه ها برامون مهمه و نمی خوام زیاد از گوشی استفاده کنن نمی تونم تایم بیشتری برای چت کردن بذارم.»

۳. کاهش توجه به مسائل اخلاقی، اجتماعی و قوانین

غالب معلمان (۱۸ نفر) اینطور مطرح می کردند که به دلیل ذهنیت نادرست در میان افکار عمومی پرداختن به این درس در اولویت قرار نمی گیرد. به همین دلیل تحقق اهداف اخلاقی و اجتماعی که در درس مطالعات اجتماعی مطرح است، به صورت کلاس های مجازی امکان پذیر نیست. کد ۱۰ این طور بیان می کند: «بطور کلی من خودم به عنوان معلم احساس می کنم شاید خیلی به درس ریاضی لطمه ای وارد نشده. شاید همه بگویند ریاضی مهم تر است بچه ها نمی فهمند. همه ی دغدغه معلم ها، شاگردها و خانواده شان مثلا ریاضی یا فارسی شده ولی اتفاقا من در آنها خیلی به مشکل برخورددم نه اینکه در مطالعات به مشکل برخورده باشم ولی طبیعتا کیفیتی که مطالعات به صورت حضوری دارد در مجازی خیلی پایین تر است تا ریاضی. من ریاضی را در حضوری یک بار به بچه ها درس می دهم و نهایتا یک یا دو بار بخواهند که برایشان توضیح بدهم ولی اینطوری فیلمش را دارند دائم نگاه می کنند منتها در مطالعات علاوه بر یکسری مسائل دانشی که به آنها یاد می دهیم یا یکسری حفظیات، میخواهیم روی رفتار و اخلاقشان کار کنیم اینکه راحت نظر بدهند صحبت کنند در جمع. خب طبیعتا اینها کمی دسترسی پیدا کردن بهشان در مجازی سخت می شود. ولی بنظر من ریاضی خیلی کمتر آسیب دیده. بچه فیلم را دارد متوجه هم نشد سوال می پرسد برایش فیلم میگیریم میفرستیم تمام میشود. می رود یاد میگیرد بالاخره یا فیلم آموزشی را چندین بار نگاه میکند که شاید در کلاس حضوری چنین فرصتی نداشته باشد؛ اما برای مطالعات اینطوری نیست».

۴. افزایش هیجانات منفی ناشی از قرنطینه

نیمی از معلمان شرکت کننده در مصاحبه (۱۵ نفر) به بروز هیجانات منفی ناشی از قرنطینه اشاره کردند و با بیان این موضوع که درس مطالعات اجتماعی به طور مستقیم با احساسات و عواطف و هیجانات دانش آموزان درگیر است، این مشکل را مطرح کردند. کد ۱ می گوید: «بچه های ابتدایی پر جنب و جوشن، انرژی خودشون رو تو مدرسه خالی می کردن اما از وقتی مجبورن تو خونه بمونن روحیاتشون حساس تر شده. تنش و دعوا بین اونا و والدینشون زیاد شده. نه بچه ها از این وضع راضی هستن نه خانواده هاشون. من واقعا نمی دونم چطور به بچه ها کنترل احساسات منفیشون رو یاد بدم. (با خنده می گوید: خودمون هم دیگه حوصله نداریم.) جای بررسی روابط و هیجانات، کتاب مطالعات اجتماعی که متاسفانه با آموزش مجازی همیشه این احساسات منفی رو کنترل کرد.»

۵. افت کیفیت ارزشیابی

ارزشیابی در دوره ی ابتدایی، ارزشیابی کیفی است و اکثر معلمان به افت فرایند ارزشیابی به ویژه در درس مطالعات اجتماعی اشاره کردند. کد ۱۴: «این را هم بگویم که یکی از چالش ها در همه ی درس ها مخصوصا مطالعات همین مبحث تقلب کردن است چون در درس مطالعات فقط از یکسری درس ها می شود سوالات مفهومی داد مثل مثلا دوست یابی و چیزهایی که اینطوری هستن، فقط اینها را شما می تونی به صورت

مفهومی سوال بدی ولی درسی که مربوط به مرز ایران است مفهومی نمی شه داد. مرز ایران کوتاه ترین مرز را با این کشور دارد بلندترین مرز را با این کشور دارد یا مثلا تاریخ شروع جنگ چه بوده پایانش کی بوده. همین باعث شده کیفیت ارزشیابی ها پایین بیاد.» کد ۱۲: «من نمیتونم مهارت های عملیاتی که انتظار داشتم رو مورد ارزشیابی قرار بدم و حتی اگر ارزشیابی را انجام بدم باز هم اطمینان خاطر ندارم که آیا واقعاً خود بچه ها انجام دادن یا والدینشون. گرچه به مرور زمان متوجه میشم که کیا خودشون انجام می دهند و کیا بود پدر مادرشون کمکشون می کند اما به هر حال اون کیفیت قبلی رو نداره.»

۶. نقصان سواد رسانه ای معلمان در تدریس مطالعات اجتماعی

لازمه ی آموزش در فضای مجازی دارا بودن حداقل توانمندی در استفاده از رسانه های متنوع است. برخی از معلمان به عدم توانایی در به کارگیری از رسانه های گوناگون در آموزش مطالعات اجتماعی اشاره کردند. کد ۱۸ می گوید: «اگر همکاران عزیز امکانات گسترده ی اینترنتی را مورد بررسی قرار دهند و خودشون نیز به طور منظم و مستمر آموزش های لازم را جهت بهره گیری از این فضای گسترده را ببینند، مشکلی در زمینه ی آموزش وجود نخواهد داشت و بلکه با کیفیت بسیار بالایی نیز امر آموزش محقق خواهد شد، مشکل اینجاست که خود همکاران استفاده از نرم افزارهای مختلف بلد نیستن.» کد ۵: «آموزش درس مطالعات در محیط مجازی بیشتر به نفع معلم است تا دانش آموز چون معلم یک سخنران است گروه را می بندد چون اگر گروه باز باشد زمانی که معلم دارد صحبت میکند بچه ها همینطور استیکر و حرف می فرستند و قابل کنترل نیستند. معلم گروه را می بندد تا هرجایی که دلش می خواهد صحبت می کند درس میدهد. چون استفاده از اپلیکیشن های مختلف بلد نیست یا به نظرش این درس انقدر اهمیت نداره که بخواد براش وقت بذاره.»

۷. کاهش جذابیت محتوای آموزشی درس مطالعات اجتماعی

برخی از معلمان ادعان داشتند که در فضای مجازی از جذابیت درس مطالعات اجتماعی کاسته شده است. کد ۹: «با اینکه فضای مجازی امکانات زیادی داره و برای بچه ها جذابه، اما محتوای کتاب یک سری موضوعاتی داره که فقط در کلاس حضوری جذابیت خودش داره؛ مثلا بازی های گروهی قدیمی رو قبلا می رفتیم داخل حیاط با شور و هیجان بازی می کردیم اما الان بچه ها نهایتا یه فیلم از بازی های قدیمی می بینن.» کد ۱۸: «وقتی معلم نمی تونه از رسانه های مختلف استفاده کنه خب معلومه که محتوا دیگه جذاب نیست. معلومه که مطالعات میشه یه درس دم دستی که فقط باید حفظش کنن.»

۸. کاهش اهمیت درس مطالعات اجتماعی

گروهی از معلمان اعتقاد داشتند فضای مجازی باعث کم اهمیت شدن درس مطالعات اجتماعی شده است. لازم به ذکر است این مضمون با مضمون های نقصان سواد رسانه ای معلمان و کاهش جذابیت محتوای آموزشی درس مطالعات مرتبط است. کد ۱۲ می گوید: «یه باور غلط بین والدین هست که فقط ریاضی رو درس میدونن. این مشکل ما در کلاس های حضوری هم داشتیم اما با مجازی شدن کلاس درس چندبرابر شده. با

اینکه مهم ترین مهارت های زندگی تو این درس هست اما متاسفانه والدین طوری به بچه ها القا کردن که این درس که مهم نیست ولش کن.»

علی رغم اینکه هدف پژوهش حاضر شناسایی و بررسی چالش های آموزش مطالعات اجتماعی در فضای مجازی است اما برخی مضامین دیگری از میان مصاحبه ها بدست آمد که به فرصت های آموزش مطالعات اجتماعی در فضای مجازی اشاره می کرد.

۹. دخالت های والدین

از جمله چالش هایی که در اثر آموزش مجازی ایجاد شده است، افزایش دخالت های نا به جای والدین است. معلمان شرکت کننده در مصاحبه بر این اعتقادند که علی رغم اینکه به همکاری والدین در امر تدریس نیازمند هستند اما گاهی دخالت های نابه جای والدین در فرایند آموزش، چالش های تدریس را بیشتر می کند. کد ۴: «بعضی از فعالیت های گروهی به ناچار حذف میشن، مشکل اینجاست اون دسته از فعالیت هایی که با گروه بندی دانش آموزان سعی می کنم انجام بدم با پدر و مادرها درگیرم. دلسوزی بی مورد می کنن و نمی ذارن خودشون با هم کار کنن یا تو دعوای بچه ها دخالت می کنن.» کد ۲: «قبلا والدین خیلی از چیزهایی که تو کلاس و بین بچه ها اتفاق میوفتاد خبر نداشتن اما الان با مجازی شدن تدریس، دایما در کارهای کلاس دخالت می کنن. تو بعضی از درسها اطلاعاتشون کمه دخالت ها هم کمه اما تو درس مطالعات چون فکر میکنن خیلی آگاهی دارن دخالت ها هم زیاد میشه.»

۱۰. کند بودن سرعت اینترنت

به این موضوع در تمامی مصاحبه ها اشاره شد. معلمان از کند بودن سرعت اینترنت در آموزش مجازی ناراضی بودند و معتقد بودند این کندی سرعت اینترنت در آموزش مطالعات تاثیر منفی بیشتری از سایر دروس گذاشته است. کد ۱۹: «به قدری سرعت نت پایین هست که نمیشه فیلم و عکس ارسال کرد. درس اجتماعی هم بیشتر از بقیه درسها به فیلم و عکس نیاز داره. مجبور بودم فقط از روی کتاب بخونم با ویس درس بدم» کد ۱۴: «تاکید میکنم به علت کند بودن اینترنت نمیشد فعالیت های مناسبی انجام داد.»

۱۱. هزینه های سنگین خرید بسته اینترنتی

عده ای از معلمان به ویژه معلمانی که در مناطق محروم خدمت می کردند، عدم توانایی خرید بسته اینترنتی توسط خانواده ها را مطرح می کردند. کد ۲۱: «مجبوریم ما برای درس های مختلف فیلم های متفاوتی را برای بچه ها به نمایش بگذاریم. الان جایی که من دارم تدریس می کنم منطقه محروم هست و وضعیت مالی دانش آموزان خیلی در حد مطلوب نیست یک مقدار پایین تر است. برای همین در خرید نت و قیمت های بسته های اینترنتی یک مقدار مشکل دارند. اوایل سال من با این مشکل مواجه بودم که والدین می گفتند نه لطفا

درس هایی مثل مطالعات و هدیه های آسمان را با فیلم توضیح ندهید چون ما خیلی برسیم بسته استفاده کنیم برای تدریس ریاضی که سخت است. اجازه بدید دانش آموزان مطالعات را خودشان بخوانند و یاد بگیرند».

۱) افزایش سرعت انتقال اطلاعات

در میان داده های حاصل از مصاحبه با معلمان، عده ی زیادی از معلمان به این امر اشاره می کردند که درس مطالعات اجتماعی حاوی اطلاعات دانشی فراوانی است که سرعت انتقال این اطلاعات دانشی در آموزش مجازی افزایش یافته است. کد ۲۰: «با اینکه کیفیت تدریس اجتماعی کم شده ولی به جاش سرعت انتقال اطلاعات حفظی بالا رفته. به جای اینکه ۴۵ دقیقه خودم یه موضوعی را بگم یه فیلم ۵ دقیقه ای ارسال می کنم که به راحتی همه ی محتوا را درس داده و بچه ها هر زمان بخوان می تونن اون رو ببینن».

۲) علاقه مندی دانش آموزان برای مشارکت در تدریس

بسیاری از معلمان اینگونه بیان می کردند که در درس مطالعات اجتماعی دانش آموزان علاقه ی زیادی برای تدریس دارند. کد ۳: «بچه ها مخصوصا پایه ششم که من درس میدم خیلی دوست دارن خودشون نشون بدن و درس اجتماعی برای این خودی نشون دادن ها عالیه. بچه های من برای تدریس اجتماعی خیلی انگیزه دارن».

کد ۱۱: «دانش آموزهای ابتدایی از اینکه مسئولیتی که معلم بر عهده داره رو اونانجام بدن لذت می برن. تو کلاس های حضوری استرس و خجالتی بودن بچه ها اجازه نمی داد که به همه اجازه ی تدریس بدم. ولی تو فضای مجازی بچه ها چون همدیگه رو نمی بینن راحت تر می تونن درس بدن برای همین همه ی دانش آموزای کلاس برای تدریس مطالعات خودشون داوطلب هستن».

۳) افزایش سواد رسانه ای دانش آموزان

گروهی از معلمان (۱۵ نفر) معتقد بودند علی رغم معایبی که استفاده از فضای مجازی برای دانش آموزان وجود دارد؛ اما در این دوره دانش آموزان سواد رسانه ایشان بیشتر شده و نسبت به استفاده از نرم افزارهای مختلف توانمند تر شدند. کد ۱: «وقت هایی که بچه ها میخوان درس بدن، یه فیلم ها و کلیپ هایی درست می کنن که من متعجب میشم. راستش یه وقت هایی خودم سعی می کنم ازشون یاد بگیرم».

۴) تحقق اهداف اجتماعی خارج از کتاب درسی

تقریباً تمامی مشارکت کنندگان بر این باور بودند که اهداف پنهانی در درس مطالعات اجتماعی محقق می شود که در کلاس های حضوری مطرح نبوده است. کد ۱۳: «البته اینم رو هم بگم که تو کلاس های مجازی بچه ها یک سری توانایی هایی بدست میارن که ما تو کلاس های حضوری اصلا نداشتیم؛ مثلاً اینکه چطور یه زمان استفاده از گوشی رو مدیریت کنن. یا اینکه هر شخصی در دنیای مجازی لزوماً در دنیای واقعی وجود نداره».

۵) خلاقیت در تدریس

در راستای فرصت های مطرح شده، معلمان شرکت کننده در مصاحبه اینگونه بیان می کنند که نوآوری و خلاقیت دانش آموزان در تدریس افزایش پیدا کرده است. کد ۲: «قبلا تو کلاس های حضوری وقتی از بچه ها می خواستم در تدریس مطالعات مشارکت کنن، فقط یه پاور با کمک خانواده هاشون درست می کردن و باهاش درس میدادن؛ اما الان کارهای جدیدی انجام میدن؛ مثلا تو درس تصمیم گیری و توانایی نه گفتن یاد میدن. یکی از بچه ها خودش پرسشنامه درست می کرد و همون موقع از همکلاسی هاش خواست نظر بدن تا توانایی نه گفتنشون رو بسنجه. من خیلی لذت بردم».

بحث و نتیجه گیری

با افزایش بهره گیری از فناوری اطلاعات در حوزه آموزش، ایجاد محیط های یادگیری بدون محدودیت های زمانی و مکانی امکان پذیر شده است. این محیط ها یادگیرندگان را قادر می سازد تا به محتوای درسی دست یابند، ایده هایشان را به اشتراک بگذارند و با مشارکت کنندگان آنلاین دیگر بحث و گفتگو داشته باشند (عباسی، حجازی، حکیم زاده، ۱۳۹۹). آموزش های مجازی نیز نوعی از آموزش از راه دور محسوب می شوند که در شرایطی که امکان حضور معلم و دانش آموز در کلاس وجود ندارد مورد استفاده قرار می گیرد. با شیوع ویروس کرونا و تعطیلی مدارس، مسئولین نظام آموزشی جهت جلوگیری از قطع شدن فرایند یاددهی-یادگیری شبکه شاد را طراحی کرده و مورد استفاده قرار دادند؛ اما همزمان با آغاز به فعالیت شبکه شاد و آموزش های مجازی معلمین، دانش آموزان، والدین و تمامی ذی نفعان نظام آموزشی با چالش هایی مواجه شدند. این در حالی است که نظام آموزشی تلاش می کند دانش آموزان را آگاه، مسئول نسبت به مسائل جامعه، علاقمند به تعامل و حضور در جوامع تربیت کند. در جهت تحقق اهداف اجتماعی و تربیت شهروندی دانش آموزان درس مطالعات اجتماعی طراحی و سازماندهی شده است. تربیت شهروندی از اهداف والای نظام آموزشی است که در میان تمامی دوره های تحصیلی یه ویژه دوره ی ابتدایی مطرح می شود. ایجاد فرصت های مناسب برای یادگیری شیوه های ارتباطی با دیگران و شکوفایی تدریجی استعدادهای هر کودک ضروری است. (صافی، ۱۳۹۰). پارادوکس تربیت شهروندی و آموزش مجازی موجب شد در این پژوهش به بررسی چالش های آموزش مجازی مطالعات اجتماعی دوره ی ابتدایی بپردازیم. اگرچه مصاحبه کیفی با نمونه ی محدودی از شرکت کنندگان نمی تواند نتایج قابل تعمیمی از نظر جامعه آماری داشته باشد اما می تواند زوایای پنهان موضوع را نمایان سازد و زمینه ای برای انجام پژوهش های تکمیلی در سایر دروس فراهم سازد. پژوهش حاضر چالش هایی را آشکار ساخت که نیازمند اصلاحات توسط نهادهای مسئول و البته فرهنگ سازی در میان افراد جامعه می باشد. در مجموع بررسی اطلاعات جمع آوری شده یازده نکته در رابطه با چالش های آموزش مطالعات اجتماعی شناسایی شد و با اینکه هدف پژوهش شناسایی چالش ها بود، از میان مصاحبه ها پنج مورد به فرصت های آموزش مطالعات اجتماعی در فضای مجازی اشاره داشتند. نتایج پژوهش با نتایج سایر پژوهش ها نظیر (پرهیزی و همکاران، ۱۳۹۶) و (نجفی، ۱۳۹۹) که به بررسی چالش های آموزش مجازی پرداخته است، همسو است. تحقیقات گذشته، نبود درک مناسب از فضای مجازی آموزشی، تأخیر در بازخورد

آموزشی، تعویق در یادگیری غیرهمزمان و کمبود انگیزه برای خواندن محتوای الکترونیکی آنلاین و از همه مهمتر عدم تعاملات انسانی، عاطفی و ارتباطات چهره به چهره در کلاس و فقدان مهارت‌های ارتباطات اجتماعی و همچنین عدم امکان اجرای برخی فعالیت‌های عملی در کلاس را از نقاط ضعف آموزش الکترونیکی دانسته‌اند. بنظر می‌رسد برخی چالش‌های عنوان شده در پژوهش حاضر ماهیتی نبوده و قابلیت اصلاح و بهبود را دارد. ازجمله این نکته که معلمان در تدریس در فضای مجازی شاهد کاهش انگیزه دانش‌آموزان نسبت به یادگیری و تحصیل بوده‌اند، با تعدیل نقش معلم اصلاح پذیر است.

از دیگر مقوله‌های بدست آمده در پژوهش حاضر در خصوص چالش‌های تدریس مطالعات اجتماعی در فضای مجازی و شبکه آموزشی شاد؛ کاهش اهمیت درس مطالعات اجتماعی، کاهش فعالیت‌های گروهی دانش‌آموزان، کاهش محتوای جذابیت محتوای آموزشی، کمبود زمان معلمان برای تدریس مطالعات اجتماعی است. در پژوهشی (چونگ^۱، ۲۰۱۸) در بحث تدریس در فضای مجازی عنوان می‌کند تعاملات بین فردی، بین آموزش دهنده آنلاین و یادگیرندگان برای یادگیری مهم است. تعاملات بین فردی بالا به سطح بالای انگیزش، پیشرفت بالا، نگرش مثبت بیشتر به یادگیری، رضایت مندی بالا از آموزش، اعتقاد به نفس در قابلیت‌های یادگیری، تفکر انتقادی و مهارت‌های حل مسئله و پردازش شناختی بالاتر محتوا منجر می‌گردد؛ بنابراین بنظر می‌رسد تدوین و ارائه دستورالعمل مناسب تدریس در فضای مجازی از سوی متخصصان تربیتی می‌تواند در عدم گذاری برخی معلمان به امر تدریس و ارزیابی در شیوه مجازی تدریس کمک کننده باشد.

در کنار این چالش‌ها، فرصت‌هایی نیز در اختیار معلمان برای تدریس مطالعات اجتماعی در فضایی مجازی و همچنین دانش‌آموزان شکل گرفته است. فرصت‌هایی مانند تحقق اهداف اجتماعی خارج از کتاب درسی، افزایش سرعت انتقال اطلاعات. همچنین فرصت‌هایی اختصاصاً برای دانش‌آموزان بوجود آمده است شامل افزایش سواد رسانه‌ای دانش‌آموزان، علاقه مندی دانش‌آموزان برای مشارکت در تدریس، علاقه مند کردن دانش‌آموزان به دانش روز و پژوهش کردن. این یافته‌ها نیز با نتایج سایر پژوهش‌ها هماهنگ است. (ضیالحو^۲، ۲۰۲۰) معتقد است تدریس آنلاین می‌تواند نقاط قوت زیادی داشته باشد. این پژوهشگر معتقد است فضای تدریس مجازی می‌تواند محیط یادگیری پویایی فراهم نماید که اشتیاق دانش‌آموزان را افزایش دهد و در نهایت موجب بهبود یادگیری آن‌ها گردد.

آموزش آنلاین می‌بایست با شرایط و نیازهای دانش‌آموزان تنظیم شود. شرایط روحی پیش آمده در دوران کرونا خانواده‌ها و دانش‌آموزان را درگیر کرده است و نیازهای متفاوتی را ایجاد ساخته که آموزش مجازی می‌بایست به این شرایط و نیازهای ایجاد شده پاسخ دهد. تدوین مطالب آموزشی برای آموزش آنلاین نیازمند وقت و تلاش و تمرکز بیشتر معلم است. تولید محتوای مناسب برای آموزش مجازی بسیار زمان بر تر و نیازمند تلاش بیشتر است و همین امر در کنار عدم دانش استفاده از برنامه‌های الکترونیکی، انگیزه معلمان را نیز

---

¹ Cheung

² Ziaul Hoq

تحت تاثیر قرار داده است. خستگی ناشی از تلاش های چندبرابر سبب شده است گاهی معلمان فقط رفع تکلیف کنند. جهت تکمیل این پژوهش پیشنهاد می شود نکات مثبت و منفی آموزش در فضای مجازی در سایر دروس مورد بررسی قرار گیرد.

منابع

- پرهیزی، رقیه؛ زمانی، بی بی عشرت؛ و عاصمی، عاطفه (۱۳۹۶). چالش های آموزش مجازی. *فناوری آموزشی و اطلاعات و ارتباطات*، دوره ۷، ۴۳-۴.
- حمیدی زاده، کتایون؛ فتحی واجارگاه، کورش؛ و مهران، گلنار (۱۳۹۶). آموزش چندفرهنگی: تحلیل نظامند ادراک معلمان. *تدریس پژوهی*، دوره ۵، شماره ۲، ۱۶-۱.
- صافی، احمد (۱۳۹۰). *آموزش و پرورش ابتدایی راهنمایی تحصیلی و متوسطه*. تهران: انتشارات سمت.
- عباسی، فهمیه؛ حجازی، الهه؛ و حکیم زاده، رضوان (۱۳۹۹). تجربه زیسته معلمان دوره ابتدایی از فرصت ها و چالش های تدریس در شبکه آموزشی دانش آموزان شاد. *تدریس پژوهی*، دوره ۸، شماره ۳، ۲۴-۱.
- فزونی شره جینی، رضا؛ پیری، موسی؛ و اسدیان، سیروس (۱۳۹۵). چالش های برنامه درسی مطالعات اجتماعی در دوره ابتدایی در تربیت شهروندی اجتماعی بر اساس مدل تایلر. *نظریه و عمل در برنامه درسی*، دوره ۴، شماره ۷، ۸۰-۵۵.
- کیان، مریم (۱۳۹۳). چالش های آموزش مجازی: روایت آنچه در دانشگاه مجازی آموخته نمی شود. *یادگیری الکترونیکی*، دوره ۵، شماره ۳، ۲۲-۱۱.
- محمدی، مهدی؛ کشاورزی، فهمیه؛ ناصری جهرمی، رضا؛ ناصری جهرمی، راحیل؛ حسامپور، زهرا؛ میر غفاری، فاطمه؛ و ابراهیمی، شیما (۱۳۹۹). واکاوی تجارب والدین دانش آموزان دوره ابتدایی از چالش های آموزش مجازی با شبکه های اجتماعی در زمان شیوع ویروس کرونا. *پژوهش های تربیتی*، شماره ۴۰، ۱۰۱-۷۴.
- نجفی، حسین (۱۳۹۹). مقایسه تاثیر آموزش به روش ترکیبی و سنتی در یادگیری. *پژوهش در آموزش علوم پزشکی*، دوره ۱۱، شماره ۲، ۶۳-۵۴.
- Carr, M., Horan, E., Alexeev, N., Banned, N., Wang, L., & Otumfuor, B. (2020). A longitudinal study of spatial skills and number sense development in elementary school children, *Journal of Educational Psychology*, 112 (1): 53.
- Cheung, D. (2018). The Key Factors Affecting Students' Individual Interest in School Science Lessons. *International Journal of Science Education*, 40(1), 1-23.
- Colaizzi, P.F. (1978) Psychological research as a phenomenologist views it. In: Valle, R.S. and King, M. Eds. *Existential-Phenomenological Alternatives for Psychology*, Oxford University Press, New York, 48-71
- Hanin, V., & V a Nieuwenhoven, C. (2019). Emotional and motivational relationship of elementary students to mathematical problem-solving: a person-centered approach, *European Journal of Psychology of Education*, 34 (4): 705-730.
- Sheldon, S. B., & Epstein, J. L. (2002). Improving student behaviour and school discipline with family and community involvement, *Education and urban society*, 35 (1): 4-26.
- Palloff, R. M., & Pratt, K. (2005). Learning online: A collaborative approach. In *Distance Learning, 2002: Proceedings of the Annual Conference on Distance Teaching and Learning 18th*, Madison, Wisconsin (p. 279).
- World Bank (2020). How countries are using edtech (including online learning, radio, television, texting) to support access to remote learning during the COVID-19 pandemic. Available at:

<https://www.worldbank.org/en/topic/edutech/brief/how-countries-are-using-edtech-to-support-remote-learning-during-the-covid-19-pandemic> (Accessed on 02 May, 2020).

Ziaul Hoq, Mohammad (2020). "E-Learning during the Period of Pandemic (COVID-19) in the Kingdom of Saudi Arabia: An Empirical Study." *American Journal of Educational Research*, vol. 8, no. 7 (2020): 457-464. doi: 10.12691/education-8-7-2.